

ПОВРАТАК У СРЕМ

После неуспелог напада на Тузлу, штаб 16. дивизије одлучио је да 2, 3. и 5. бригаду упути на Требаву и у Посавину, са задатком да их очисте од четника и зеленог кадра и онемогуће макар и за краће време саобраћај на сектору Тузла—Добој. Прва бригада добила је сектор око Брчког и задатак да спречи испаде непријатеља из Брчког на Мајевицу, а 4. бригада, на захтев Главног штаба Војводине, упућена је у Срем³³ да се попуни људством и заједно са 1. и 2. сремским одредом напада посаде и комуникације непријатеља.

Наређење за полазак 4. бригада је добила 21. јануара 1944, у време док је била размештена на сектору: Вукосавци—Тобут—Прибој. Бригада је, крећући се правцем: Пањевићи—Трњаци—Мукат, 22. јануара стигла у рејон села Тутњевац и Забрђе. Тога дана једна чета 4. батаљона 4. бригаде допратила је у Трново тешке рањенике 16. дивизије (из борбе за Тузлу), одавде је остатак батаљона одвео лаке рањенике у Свињаревац (10 км од Бијељине). Батаљон је 25. јануара у селу Доњи Бродац ушао у састав бригаде.

Од 22. до 24. јануара 4. бригада се одмарала и припремала за одлазак у Срем. Покрет је настављен пред мрак 24. јануара преко села Забрђе, Горње и Доње Чађавице за Доњи Бродац, где је бригада стигла 25. јануара ујутру и одмах се разместила, истурајући

³³ Срета Савић „Срем у НОБ“, стр. 344–347. ВИЗ 1Р63., Жарко Атанасковић „Војводина у НОБ“. Форум, Н. Сад 1959.

јаче обезбеђење у правцу Бијељине и извиђачке патроле према Сави. Овде су одржани састанци свих партијских организација и актива СКОЈ-а бригаде, на којима су анализирани успеси и узроци неуспеха у данима шесте офанзиве; посебно је анализирана акција бригаде на путу Зворник—Тузла.

Прелазак Саве припреман је 27. и 28. јануара. Начелник штаба бригаде, уз помоћ другова из 2. сремског (Босутског) одреда³⁴ и партијске организације Бродац и Д. Црњилово, обезбедио је скелу и 5—6 чамаца. Успостављена је и веза са Главним штабом Војводине на Црквишту у Боеутским шумама.

Из места Бродац је 4. бригада кренула пред ноћ 28. јануара и стигла неометано на обалу Саве, југоисточно од села Јамена. Три месеца су прошла од како је 4. бригада напустила Срем. Зато су њени борци радосно очекивали час када ће опет ступити на своје родно тле, за које су их везивале и успомене из првих дана партизанског живота и формирања бригаде.

Тачно у 22.30 дат је сигнал за почетак прелаза. Скела је у једној тури могла примити око 50 бораца и 4 пара коња с колима. Прелаз је изведен у 7 или 8 тура, а завршен током ноћи.

Бригаду је народ топло дочекао: у сусрет су јој изашли нарочито омладина и пионири, па и мајке са малом децом.

Бригада се сместила у селима: Јамена, Страшинци, Батровци, Липовац. Одмах су се јавили и нови борци — добровољци.

Много народа дошло је да посети јединице 4. бригаде. Нашли су своје синове, браћу, очеве, другове и рођаке, али не све. Доста је Сремаца остало заувек у босанским брдима. А ми њихови другови и саборци могли смо да им се одужимо само тако што смо њиховим најближим причали: како су се херојски борили и јуначки умрли. Говорили смо о борбама, успесима и напорима, о глади коју смо често подносили, сусре-

³⁴ Стигли су у Бродац 27. јануара поподне. Од формирања сремски одреди су називани: 1, 2, 3. итд., али их је народ називао Фрушкогорски, Босутски, Подунавски, итд.

тима са народом Босне и о многим другим доживљајима. Зато сузе нису биле само одраз туге за палима, већ и знак радости због нашег поновног повратка у Срем.

Повратак бригаде дошао је у прави час. По Срему су харали усташе, домобрани, власовци, есесовци и фолксдојчери. Новоформирана 6. бригада као и малоформирани и недовољно наоружани 1. и 2. сремски одред, уз подршку народа, храбро су се одупирали надаоћнијем непријатељу, али их нису увек могли спречити да пустоше по сремским селима. Убили су неколико десетина мушкараца, жена и деце, а опљачкали много села. Нарочито су страдали: Јамена, Вишњићево, Босут и Сремска Рача.

Напад на село Нијемци

У Нијемцима³⁵, крај упоришта Шид, налазила се посада од око 300 усташа и гестаповаца, који су на прилазима, а посебно у самом селу, припремили већи број кућа за одбрану, нарочито школску зграду.

За напад на Нијемце под команду штаба 4. бригаде дошли су 6. војвођанска бригада и 2. сремски одред. Штаб бригаде, после процене ситуације, донео је одлуку да батаљоне 6. бригаде постави као обезбеђење од Шида, Отока и Товарника, док ће 1. батаљон 4. бригаде напасти са југозапада, 3. батаљон са југоистока, а 2. сремски одред са севера. Предвиђено је да напад почне 29. јануара у 23 часа — једновремено са свих страна, а са циљем да се непријатељ разбије по деловима и тако брзо ликвидира, спали општинска зграда и евакуише плен. Подвучено је да се батаљони морају до сванућа повући из села.

³⁵ Из Нијемаца у НОБ учествовало је само 24 борца, од којих је 13 погинуло. Село је дало и 12 жртава фашистичког терора. На жалост велики број становника села (које је имало 5000 душа) служили су окупатору и његовим помагачима. Неки су чак приликом завршених операција ЈА 1945. поливали наше борце врелом водом.

Како су батаљони били доста удаљени од упришта Нијемци, то се нису смели из полазних рејона кретати по дану, јер би били откривени, сем 3. батаљона који је кренуо из Јамене још у току дана, користећи шуму као маску. Зато се пошло ноћу, што је заједно са снегом, дубоким око пола метра, умањило брзину покрета, а уз то се дота лутало због слабих водича. Резултат је био да напад није почео једновремено.

Трећи батаљон, који је стигао на време, брзим и изненадним нападом у 23 часа разбио је непријатељско обезбеђење код моста на реци Босут, али је застао код првих кућа, иако није наишао на јачи и организованији отпор, уместо да настави брзо продирање у село и тамо разбије непријатеља. Овакав поступак 3. батаљона омогућио је непријатељу да се прибере и прикупи у центру села, поседајући главним снагама школску зграду, а остављајући мање снаге да и даље контролишу све прилазе селу.

Први батаљон, чим је чуо пуцњаву на сектору напада 3. батаљона, убрзао је покрет, па је до првих кућа стигао око 24 часа. Одатле је убрзо протерао осигуравајући делове и наставио енергично наступање. Што је дубље продирао у село све је више наилазило на јачи и организованији отпор, који су често давали и појединци из кућа, па су патроле, односно поједине групе бораца биле приморане да застају да би их ликвидирале. Село је убрзо очишћено од непријатеља, а његове снаге концентрисане у школи опколио је 1. батаљон. Борци 1. батаљона су успели да заузму ровове око школе, али не и зграду, иако су неколико пута јуришали и убацивали бомбе кроз прозор. Наиме, непријатељ је напустио приземље зграде, али је са спрата и даље обасипао ватром наше бомбашке групе које су покушавале да упадну у школу. У овој борби нарочито се истакао водни делегат 3. чете 1. батаљона Катица Добрић Кајка.

После трочасовне борбе, видевши да остале јединице не нападају, а упућене патроле нису успеле да успоставе везу ни са једном од њих и како се школа

није могла заузети лаким пешадијским наоружањем, штаб 1. батаљона је одлучио да прекине борбу и отпочне повлачење ка селу Батровци.

Непријатељ је имао овом приликом 14 погинулих и 1 заробљеног, док број рањених није утврђен, а јединице нашег 1. батаљона 1 погинулог и 6 рањених, међу којима и командант батаљона.

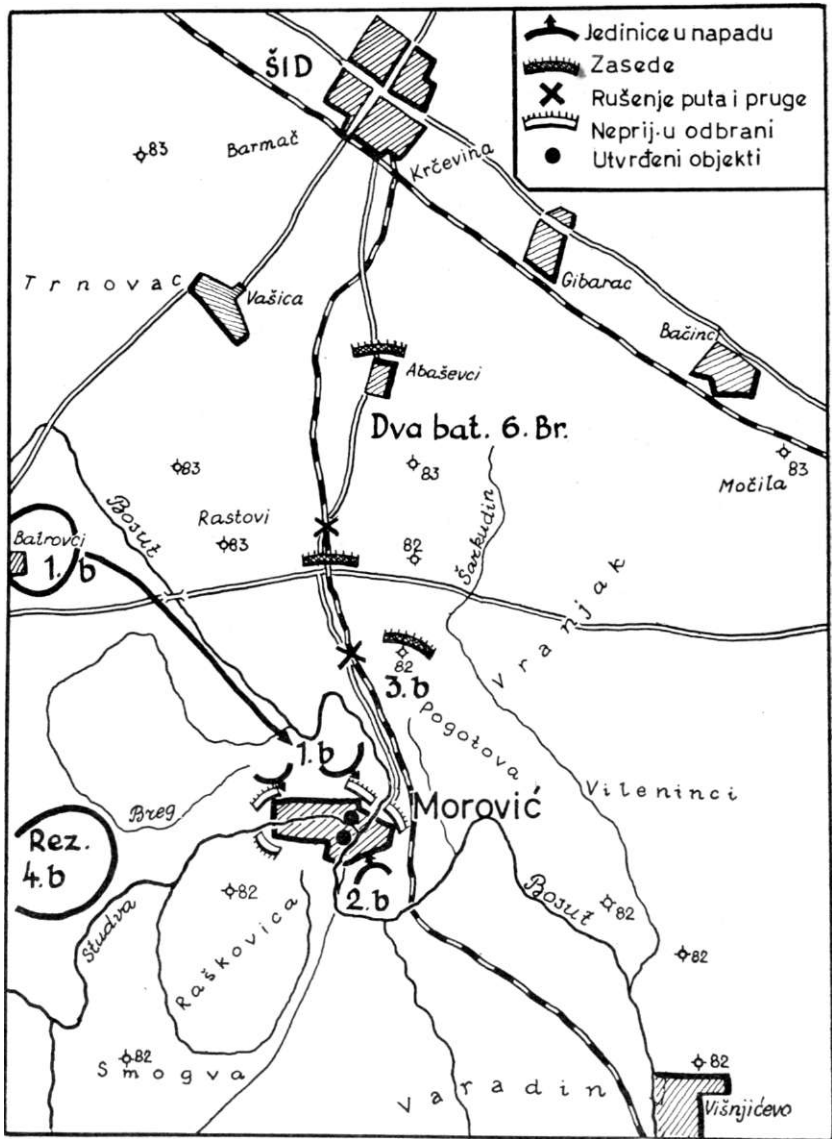
Напад је показао да се без брижљиве припреме не може заузети насељено место добро организовано за одбрану, тј. треба прво прикупити тачне и проверене податке о јачини непријатеља, његовом распореду, ватреном систему и фортификацијском уређењу положаја, моралу, наоружању и расположењу самог насеља. Тек кад се све то учини може се приступити разради плана напада. А тако није радио штаб 4. бригаде. Кривица 1. батаљона за неуспех била је у томе што није проценио могућност брзине кретања, а 3. батаљона што је заостао при првом успеху.

Напад на Моровић

Село Моровић, пошто се налази на путу Шид—Бијељина представљало је врата Босутских шума, у којима су се стално налазиле партизанске јединице, а истовремено предстражу и полазну базу окупатора и квислинга за напад на слободну територију.

Посада у Моровићу се састојала од преко 200 већином добро обучених војника, наоружаних пушкама, 1 митраљезом, 7 пушкомитраљеза, довољном количином муниције и ручних бомби. Један део посаде је припадао 6. усташком батаљону, а други су сачињавали оружници (жандарми), месна усташка милиција, домаћи Немци.

У фортификацијском погледу насеље је било добро организовано. Оба моста суштићени из 4 бункера у којима су били пушкомитраљези, а најјаче зграде, нарочито старе куле на споју река Босута и Студве, подешене за одбрану. На прилазима селу биле су истурене објавнице. У близини општинске зграде и жан-

Ослобођење Моровића 4/5. 2. 1944. године

дармеријске станице постављене су жичане препреке, ископани ровови, а сви прилази овим објектима стављени су под унакрну ватру.

Поеле неуспелог напада на село Нијемци, штаб 4. бригаде је отпочео са припремама за напад на Моровић.³⁶ Али, овог пута прво се побринуо да добије што више података о непријатељу. Тек тада штаб је израдио детаљан план напада, одредио снаге за напад и обезбеђење, резерву и јединицу која ће извршити претрес села и евакуисати ратни плен.

Два батаљона 6. војвођанске бригаде и 3. батаљон 4. бригаде добили су задатак да онеспособе железничку пругу североисточно од Моровића (према Шиду за 1—1,5 км) и друм Шид—Моровић, организују заседу и по потреби упорном одбраном спрече интервенцију од Шида. За време дејства 4. бригаде у Срему све задатке је планирао њен штаб у сарадњи са Главним штабом за Војводину.

Први батаљон 4. бригаде добио је задатак да нападне непријатеља са југозападне стране у међуречју Босута и Студве, са циљем да што пре продре у насеље и заузме зграду општине и железничке станице, а потом овлада старом кулом. Напад батаљона подржаваће пратећи вод бригаде (по једно одељење минобацача, митраљеза и пт-пушака).³⁷

Задатак 2. батаљона био је да се неприметно убаци у насеље и ликвидира посаде које су чувале мостове на Босуту и Студви, те тако олакша 1. батаљону да заузме село.

У бригадну резерву одређен је 4. батаљон; налазио се на прилазу Јаминском шору. Једна чета 2. сремског одреда имала је задатак да конфискује и евакуише покретну имовину свих оних који су се у Моровићу свесно определили за окупатора.

³⁶ Моровић је имао око 1 000 Срба, 900 Хрвата, 128 Немаца и 25 су били остале националности. У току рата фашисти су убили око 700 становника а 40 су погинули као активни борци.

³⁷ Одмах по преласку у Босну 22. октобра 1943. бригада је добила један минобацач 82 мм и један митраљез, а у децембру 3 пт-пушке.

По наређењу Главног штаба Војводине и штаба 16. дивизије акцијом је руководио штаб 4. бригаде, под чију су команду стављени штабови 6. бригаде и 2. сремског одреда.

У напад је требало кренути 4. фебруара 1944. у 21 час. Да се не би лутало по мраку, узет је већи број водича који добро познају село. То су били већином партизани из Моровића, међу којима и Бошко Маховац, заменик командира 3. чете 1. батаљона.

Пред ноћ, по цичи зими, газећи снег дубок око пола метра, кренуле су колоне из села: Грк (Вишњићево) — 3. батаљон, Батровци — 1. батаљон, Липовац — 4. батаљон и Страшинци — 2. батаљон. Прво су пристигле јединице за обезбеђење и поставиле се на 1—1,5 км од села. Тачно у 21 час испалена је црвена ракета, знак за напад. Чете 1. и 2. батаљона кренуле су једновремено. Чистећи Јамински шор 2. батаљон је избио под мостове, а његове групе бомбаша, подржане ватром пушкомитраљеза, ликвидирале су обезбеђење на мостовима и на тај начин олакшале дејство 1. батаљона, који је код првих кућа у Батровачком шору сломио организовану одбрану непријатеља, па се борба развила у насељу. Отпор је био све јачи и организованији, јер су се сви наоружани мештани укључили у одбрану. У близини жандармеријске станице, општине и школе, пред рововима заштићеним жичаним препрекама, стрељачки строј 1. батаљона је застао. Тада су чланови штаба батаљона кренули у чете: заменик команданта Гавра Карановић и заменик комесара Милован Јегдић код 1. чете, која је као лево крило батаљона нападала групу зграда, међу којима је била и општина; комесар Живко Мали отишао је у 2. чету, која је као централна колона (у захвату цесте) имала да ликвидира посаду у рововима, те на тај начин поцепа систем непријатељске одбране и олакша 1. и 3. чети извршење задатка; командант 1. батаљона са 3. четом требало је да напада жандармеријску станицу.

Уз помоћ минобацача и митраљеза 2. батаљона, 1. батаљон је кренуо на јуриш. Убрзо је непријатељ

пружао отпор још само из старе куле.³⁸ На све стране могли су се видети лешеве непријатеља и разбацана ратна опрема.

Док се штаб 1. батаљона консултовао како да са- влада кулу, Бошко Маховац (коме су моровићке усташе убиле оца, а три брата отерали у заробљени- штво) са десетак ручних бомби, заједно са команди- ром своје чете Главосеком Рудолфом (из Лудбрега) и водним делегатом Катицом Добрић Кајком, газећи Студву, покушао је да непријатеља нападне са су- протне стране, одакле се овај осећао безбедним.

После неуспелог јуриша на кулу, штаб 1. бата- љона је наредио да се његове чете повуку 5. фебруара у 5 часова на полазне рејоне. Чим је Моровић напу- штен, а обезбеђење се повукло, непријатељ је одступио за Шид; сеоским колима је са собом повео рањенике и неке погинуле усташе. Тада су наше јединице ушле у Моровић. Али, међу ослободиоцима није било Бошка Маховца и његове групе; сви су нађени мртви у води испод зидина куле.

У борби за Моровић усташе и жандарми имали су: 10 мртвих, 12 рањених и 3 заробљена. Колико је погинуло еоских милиционера нема података. Запле- њено је: 32 пушке, 1 пушкомитраљез, више хиљада метака, већа количина одеће и обуће, доста ћебади и разног другог материјала.

Губици 4. бригаде износили су: 4 мртва и 5 рање- них. Погинули су сахрањени уз присуство њихових другова и масе народа. Гавро Карановић је сахрањен у Батровцима, а Бошко Маховец и Катица Добрић Кајка у Моровићу. Када је мајци Бошка Маховца саопштено да јој је син погинуо, тако рећи, на кућном

³⁸ Приликом заузимања општинске зграде погинуо је и за- меник команданта 1. батаљона Гавро Карановић, један од про- слављених крајишких пролетера, који је у данима 4. и 5. не- пријатељске офанзиве, као командир вода, био често вођа бом- баша, а својим пушкомитраљезом, са којим се није растајао од 1941, крчио је пут преко Неретве, Дрине, Златног бора, Пиве, Сутјеске, Зеленгоре, Миљевине и многих других крвавих по- пришта, куда је прошла 3. крајишка бригада. У 4. бригаду је дошао као прездравели рањеник из 5. офанзиве.

прагу, она је рекла: „Од сада сте ви моји синови. Бошко погибе, тројица су у заробљеништву, а маторог су отерали и убили. Децо моја, од вас тражим да их осветите”.³⁹

Фебруар 1944. у Моровићу: штаб 1. батаљона 4. војвођанске бригаде. Са десна на лево: Милован Јегдић, заменик политичког комесара, Живко Мали, политички комесар, Шпиро Лагатор, командант и Бранко Настић, заменик команданта.

³⁹ „Срем у НОБ”, стр. 356–358.

Изјаве: Живка Малог, Марка Вранешевића, Јелице Ковачевић, Милована Јегдића, и др.

Извештај штаба 4. војвођанске бригаде од 22. фебруара 1944; ВИИ, рег. бр. 46, к. 969.

Акције после ослобођења Моровића

После ослобођења Моровића, а због све веће активности 6. бригаде и 1. и 2. сремског одреда, непријатељ је отпочео са припремама за офанзиву на југозападни Срем. Али, Главни штаб Војводине благовремено је добио податке о намерама непријатеља, па је 7. фебруара издао наређење да оперативно руководство и даље задржава штаб 4. војвођанске бригаде, с тим да 4. бригада буде на линији: Батровци—Страшинци—Јамена; 6. бригада на линији: село Босут—Грк (Вишњићево)—Моровић, а 2. сремски одред имао је да дејствује на сектору западног Срема (пруге С. Митровица—Шид и Гуња—Жупања).

Оваквим распоредом јединица требало је затворити све правце који воде у унутрашњост слободне територије.

После неколико дана распоред је измењен у томе што је 1. батаљон 4. бригаде дошао у Моровић, а 6. бригада 1. фебруара пребачена на Фрушку гору. До измене је дошло зато јер је ослобођењем Моровића проширена слободна територија, те у западном Срему није било потребно држати две бригаде.

Заповешћу штаба 4. бригаде од 12. фебруара наређено је свим батаљонима да самоиницијативно врше или предлажу штабу бригаде мање акције, које сами могу извести. Такође је наређено: 1. и 4. батаљон да постављају заседе на прузи Београд—Загреб; 2. батаљон да осматра пут и железничку пругу Винковци—Брчко, сектор Гуња—Врбања и северније, и напада околна села у којима се налазила сеоска милиција; 3. батаљону је наређено да дејствује на свом сектору.

После прикупљених података о распореду и јачини непријатеља 2. батаљон је донео одлуку да ноћу 12/13. фебруара нападне село Посавски Подгајци.⁴⁰

⁴⁰ Тада је имало 1200 становника. У НОБ је учествовало 14 мештана од којих су 3 погинули. У непријатељским формацијама из овог села био је већи број људи, од којих је доста и погинуло. Поред оних који су се налазили у усташама, домобранима или немачкој војсци, многи су служили у сеоској милицији, чији је задатак углавном био да чува село од упада партизана.

Батаљон је кренуо ноћу из села Страшинди. На свим прилазима селу постојале су објавнице и ровови, а у самом селу неколико зграда подешених за кружну одбрану. Село је бранило око 50 наоружаних сељака. Брзим и изненадним нападом 2. батаљон је успео да убрзо разбије посаду и заплени: 12 пушака, више стотина пушчаних метака, 18 војничких ћебади, 12 пари ципела, нешто војничког одела и другог материјала, као и 403.000 куна. Сви заробљеници су разоружани и пуштени кућама. Батаљон није имао губитака.

Следеће ноћи, делови 2. батаљона су на прузи Винковци—Брчко, између Врбање и Дренова посекли 102 телеграфско-телефонска стуба и покидали жицу, тако да је веза између Винковаца и Брчког била прекинута више дана.

Ноћу 13/14. фебруара 1. батаљон је поставио заседу на прузи Загреб—Београд, између села Гибарац и Бачинци, али услед велике хладноће и снега заседа је напустила положај и вратила се у Моровић, не сачекавши воз. Посечено је само 12 телеграфско-телефонских стубова, покидана жица и поразбијане чашнице на стубовима.

Село Рачиновци (око: 400 Немаца, 120 Мађара, 1.500 Хрвата и 150 Срба) било је најистуреније упориште према слободној територији југозападнoг Срема. Посаду су сачињавали око 100 милиционара и гестаповца, наоружаних пушкама и са 2 пушкомитраљеза.

После прикупљених података о јачини и распореду непријатеља, 3. батаљон је, по паду мрака 14. фебруара, опрезно прилазио, па га је непријатељ приметио тек кад је село обухватио са три стране. Борба је била кратка. Непријатељ, спречен да се сконцентрише, убрзо је разбијен. У борби су погинула 2 непријатељска војника, а 25 их је заробљено; заплењено је: 25 пушака, више хиљада пушчаних метака, нешто војничких одела, обуће, ћебади и другог материјала. Батаљон није имао губитака. Посебно се истакла 2. чета, која је успела да дође до центра села пре него што су остале јединице батаљона напаале спољну одбрану.

Ноћу 16/17. фебруара 2. чета 1. батаљона упала је у село Бачинци (у близини Шида, на прузи Београд—Загреб) и конфисковала робу из трговачке радње једног усташког функционера и разоружала неколико сеоских милиционара.

Тек што се чета по извршеној акцији вратила у састав батаљона (Моровић), дежурни је известио команданта да од Шида наступају Немци и усташе. Батаљон је одмах запосео положај на десној обали Босута, а противтенковску пушку поставио је на почетку срушеног моста. Непријатељ је ишао: главном колоном (око 500 војника са батеријом топова) предвођеном са 3 тенка и борним колима (чији број није до сада установљен) од Шида у правцу Моровића, а помоћна колона (преко 250 војника) од Врбање према Липовцу и Батровцима, вероватно са циљем да садејствује главној колони у заузимању Моровића.

Први батаљон 2. сремског одреда супротставио се помоћној колони непријатеља, коју је сутрадан у јутарњим часовима, уз помоћ јединица 4. батаљона 4. бригаде приспелих из Батроваца, потиснуо из Липовца у правцу Врбање. Непријатељ је имао 8 мртвих и 16 рањених војника, а 1. батаљон 2. сремског одреда једног мртвог и 16 рањених, док је 4. батаљон прошао без губитака.

Када је главна непријатељска колона стигла пред Моровић, отворила је ватру из артиљерије, минобачача, једног тенка, двоја борних кола и већег броја митраљеза и пушкомитраљеза, а потом је пошла у напад. Но, 1. батаљон 4. бригаде је у почетку успешно одолевао. Противтенковска пушка је онеспособила тенк на левој обали Босута у близини моста. Међутим, како је батаљон трпео све веће губитке од артиљеријске и минобачачке ватре, а притисак непријатељеве пешадије бивао све већи, то је 18. фебруара у 10 часова 1. батаљон напустио Моровић и одступио у Грк (Вишњићево), претрпевши губитке од 7 мртвих и 12 рањених.⁴¹ О губицима непријатеља нема тачних пода-

⁴¹ Рањеници су пребачени у Семберију (у село Бродац), а мртви су сахрањени у Моровићу.

така, али се зна да су 18. фебруара у еелу Адашевци сахрањени један немачки официр и један подофицир. Непријатељ је после неколико часова напустио Моровић и вратио се у Шид, па је у Моровић поново ушао 2. батаљон 4. бригаде.

Напад на Мартинце⁴²

Штаб 1. батаљона је преко обавештајног официра прикупио податке да се у Мартинцима налази око 25 жандарма у жандармеријској станици, 5 финанца у згради општине, а на железничкој станици немачко-ушашка посада (вероватно 1 вод). После провере прикупљених података, штаб је донео одлуку да ликвидира само посаду у Мартинцима, а да се обезбеди од посаде на железничкој станици и са правца Сремске Митровице и Кузмина. Разрађен је план напада: једна група од 20 бораца обезбеђивала је правац од железничке станице, друга је одређена за прикупљања и евакуацију плена, а две групе од по 20 до 30 бораца за непосредни напад на жандармеријску станицу у општинској згради. Свака група је знала свој задатак, било да напада или је у заседи (на обезбеђењу). У овој акцији није учествовао цео батаљон, већ нешто више од 100 бораца — добровољаца, са 7 пушкомитраљеза. Напад је био брз и изненадан, па су се финанси одмах предали, а отпор жандарма је брзо сломљен. Загробљено је: 12 жандарма са једним наредником, 1 домобран и 5 финанца, а заплењено: 22 пушке, 1 пушкомитраљез, 2 пиштоља, 30 ручних бомби, 5.000 пушчаних метака, већа количина одела и обуће. Архива у општини је запаљена. Непријатељ није интервенисао

⁴² Налази се у непосредној близини Сремске Митровице, на прузи Загреб–Београд. У току рата село (око 4.500 становника) је дало 750 бораца од којих је 122 погинуло; многи од њих су били припадници 4. бригаде. Мартинци су имали и 118 жртава фашистичког терора; више стотина мушкараца провели су читаво време рата по концентрационим логорима и на принудном раду у Немачкој. Село је несебично и материјално помагало НОБ.

ни са којег правца, вероватно јер му за то није дала времена брза акција бораца 1. батаљона. Батаљон није имао губитака.⁴³

Пораз 1. батаљона код Равња

После више успешних акција штаб 4. бригаде је организовао, преко групе теренских радника, обавештајно-извиђачку делатност у Мачви. Живан Делић Јова, који је радио на терену села: Равње, Црна Бара, Засавица, Раденковићи, Ноћај па све до Богатића, поднео је извештај штабу 4. бригаде да на овом сектору нема јачих непријатељских снага, сем мање групе четника и граничне посаде Српске државне страже, од којих је једна, око 25 људи, у Равњу. Командант бригаде Марко Милановић упознао је са овим извештајем команданта 1. батаљона приликом обиласка батаљона у селу Грк и наредио му да се подаци провере. Штаб батаљона је упутио теренског радника Јову Делића, који му је у ту сврху био придодат, да извиди састав и јачину непријатеља, посебно у селима Равње и Богатићу. После два дана Јова се вратио и потврдио првобитни извештај, додајући да у целој Мачви, изузев Шапца, нема ниједне јаче посаде непријатеља. Зато је штаб 1. батаљона 26. фебруара 1944. године затражио дозволу од команданта 4. бригаде да може напасти Равње, што му је одобрено.

Штаб 1. батаљона је одмах приступио припремама за акцију. Место за прелаз Саве одређено је источно од села Босут, у висини Равња. Један друг је добио задатак да обезбеди најмање три чамца из села Босута и Грка. Батаљон је за акцију одредио 1. и 3. чету, односно 147 бораца наоружаних пушкама, са 5 пушкотраљеза и једном противтенковском пушком из пратећег вода бригаде. Друга чета и комора остали су у селу Босут. У акцију је одређен само 1. батаљон јер се није рачунало на јачи отпор непријатеља, а још мање на интервенцију са стране.

⁴³ „Срем у НОБ”, стр. 361.

Зборник, 1/8, док. бр. 41 и 45.

Око 19.30 часова, штаб 1. батаљона са 1. и 3. четом стигао је на место прелаза. Ту је извештен да му на располагању стоји само један чамац. Око 20 часова отпочело је пребацивање преко Саве и трајало је до око 23 часа. На месту прелаза остао је заменик комесара 1. батаљона са једним водом 2. чете, задатак му је био да обезбеди прихват 1. и 3. чете по извршеном задатку, као и да евентуално пронађе још неки чамац.

Кад је Сава пређена, 1. чета, са којом је био командант батаљона, упутила се у напад на караулу: 1. вод нападао је са северне стране (у захвату пута Црна Бара—Равње), а 2. вод са југозападне стране. На путу према Црној Бари, код к. 82 постављено је обезбеђење од 5 бораца. Трећа чета, са комесаром и замеником команданта батаљона, добила је задатак да са 1. водом ликвидира групу војника у селу и спали архиву у општини, а 2. вод постави у обезбеђење (заседа) на путу Мачванска Митровица—Засавица—Равње (на оштрој кривини пута у висини Кленишта к. 82) и тако спречи сваку интервенцију непријатеља из тог правца.

Први вод је ушао у село и успео да ухвати десетак непријатељских војника, а из општинске зграде заплени веће количине намирница. Вод на обезбеђењу није приметио да је непријатељ из Засавице упутио појачање у Равње, јер је прешао нешто северније од села Раденковића преко замрзнутих бара и канала.

Командант места и председник општине Станоје Станковић, чим је обавештен да су партизани ушли у Равње, успео је да се сакрије, а свог синовца Драгића Станковића упутио је на коњу у Богатић капетану Остојићу и мајору Уларцићу.⁴⁴

Добровољачки одред из Богатића, заједно са граничарима и Немцима (150—200 људи), дошао је камионом до испред Равња. Ту се непријатељ искрцао и захваљујући густој магли успео да заобиђе обезбеђење и Равње са северозападне стране и на том месту да сачека свануће и долазак појачања из свих суседних места, па тек онда да пређе у напад.

⁴⁴ Драгић је зато награђен са 30.000 динара.

Непријатељска посада, на коју је упућена 1. чета јачине 25 људи са једним митраљезом и два пушкомитраљеза, налазила се на северозападној ивици Равња — у караули заштићеној бункером, а опасаној рововима и жичаном препреком.

Напад је отпочео 26. фебруара тачно у 23.30 часова. Борци су долазили и до жичаних препрека, убацивали бомбе у ровове, а противтенковска пушка је испалила неколико метака у прозоре карауле, али, ипак, успех није постигнут. У 4 часа, када је командант батаљона оценио да се караула не може ликвидирати, наредио је повлачење. Наређење осигурању и воду који се налазио у селу упућено је по куририма, јер се сигнални знаци нису могли користити услед густе магле и шумовитог терена. Курири су стигли на време, па је и повлачење почело једновремено.

Непријатељске снаге, које су пристигле из суседних села пешке а из Шапца и Богатића камионима, нису ушле у село, већ су га заобиле, пре него што је наишла заседа 1. батаљона, и поселе положаје између села и Саве. Непријатељ је благовремено открио распоред батаљона. Кад су наше јединице избиле из села, наишле су на јаку и организовану ватру. Тада је командант батаљона, који се кретао на челу 1. чете, наредио јуриш којим је омогућено даље повлачење. Првој чети су се затим прикључили вод 3. чете — који је био у селу са комесаром и замеником команданта батаљона — и осигурање — истурено у правцу Црне Баре (на северозападној ивици Равња). Сви заједно доспели су до места где их је чекао чамац. За то време погинуо је само један партизан.

Вод на обезбеђењу од правца Засавице и М. Миτροвице, приликом повлачења наишао је на заседу, али се после краће борбе пробио до Саве. Међутим, услед све јачег притиска непријатеља отпочео се повлачити низводно (уместо ка батаљону), па се од места укрцавања удаљио на око 2,5 км.

Како је свако задржавање на десној обали Саве било опасно за батаљон, то је штаб батаљона одлучио да се одмах отпочне са пребацивањем. Прелаз је шти-

тила посебна група у коју су ушли 4 борца са 2 пушкомитраљеза и командант батаљона, као и вод остављен на левој обали Саве. Малим дрвеним чамцем пребачено је без губитака 118 бораца, иако је непријатељ и јуришао. Како је која група стизала на леву обалу, одмах је ватром подржавала прелазак осталих група. Последње се пребацило заштитно одељење, штитећи себи прелаз ватром из чамца који је на неколико мeета био пробушен.

Међутим, сви покушаји да се одсеченом воду помогне са леве обале Саве, остали су без успеха. Борци су беспомоћно посматрали неравноправну борбу у којој се посебно истицао пушкомитраљезац Душан Вијук, који је из стојећег става гађао до последњег метка. Кад је отпор вода сломљен, непријатељ је заробио 23 борца и 2 другарице. Три су борца погинула, а једног рањеника непријатељ је убио. Сви заробљени партизани су на интервенцију Стојана Станковића стрељани на лицу места, јер како је рекао „ако се не стрељају сви заробљени и не заплаши народ Мачве, истом ће завладати комунисти“.⁴⁵

У овој неуспелој акцији 1. батаљон је имао 29 погинулих, а изгубио је 2 пушкомитраљеза, 1 противтенковску пушку и 26 пушака. Непријатељ је имао 4 мртва, 2 теже и 5 лакше рањених.⁴⁶ Десетак заробљених четника и недићеваца из Равња успели су да побегну приликом пробијања батаљона ка Сави, а за-

⁴⁵ Сећања учесника: Милована Јегдића, Живка Малог, Марка Вранешевића, Славка Бадањца, Стеве Кузмановића и других.

Саслушање Станоја Станковића, синовца Драгића Станковића. Станоје је осуђен на смрт стрељањем: архива Окружног суда у Шапцу под бројем Кр 14 45 од 17. 3. 1945, а Драгић на 15 година строгог затвора (пресуда 89/46); изјава сведока Драгутина Бакочевевића да је заробљено 27 партизана, који су стрељани на захтев Стојана Станковића.

С. Савић „Срем у НОБ“, стр. 361 и 362.

Зборник, т. I, књ. 8, док. 46 и 47.

⁴⁶ Извештај начелства шабачког округа ВИИ, бр. 1899 од 6. марта 1944. Министарству унутрашњих послова, бр. рег. 42-3/1 к. 25.

Зборник, т. I, књ. 8, док. 32, 34, 42, 50 и 66.

Зборник, т. I, књ. 17, док. 145 и 147.

плењени материјал се није могао сав евакуисати; пребачено је 5 пушака, нешто муниције и одеће, а врло мало намирница.

Овај тежак пораз био је последица пропуста штаба 1. батаљона и штаба 4. бригаде, који нису у фази припрема проверили прикупљене податке о непријатељу, обезбедили већи број чамаца и свестрано проучили могућност непријатељске интервенције из суседних места. Поред тога, штаб батаљона је погрешно што није раније наредио повлачење када је видео да се караула у Равњу не може заузети без великих губитака. Због неуспеха ове акције кажњен је штаб 1. батаљона.

Губици би били знатно мањи да се вод на обезбеђењу од правца М. Митровице упутио узводно а не низводно, јер би тако, вероватно, успео да се пробије, истина уз осетне губитке. Сем уништеног вода 1. батаљон је имао само једног погинулог и једног рањеног.

Офанзива 13. СС дивизије

Половином фебруара 1944. пребачено је из Шлезије у Срем 13. СС „Ханцар“ дивизија, специјално обучена за борбу против партизана, коју је због плавих фесова њених припадника народ назвао „плава“ односно „фесарошка“ дивизија. Дивизија се прикупила на простору: Сремска Митровица—Шид—Винковци, а већину њеног људства сачињавали су добровољци-усташки настројени Муслимани и Хрвати из Боене и Херцеговине, под командом немачких старешина.

Пре но што ће употребити 13. СС дивизију противу 16. и 36. дивизије непријатељ је хтео да њоме, заједно са немачким, усташким, домобранским посадама из С. Митровице и Винковца, опколи наше снаге у рејону Босутских шума (Главни штаб за Војводину, 4. бригада, 1. батаљон 6. бригаде, 2. сремски одред). Десетог марта непријатељ је кренуо у напад: 28. пук (без једног батаљона), са још неким деловима дивизије правцем Винковци—Брчко (главни правац); 27. пук.

са батаљоном 28. пука, два артиљеријска дивизиона и пионирски батаљон следећим правцима: Рачиновци—Страшница једним батаљоном; Врбања—Сољани—Јамена, 27. пук (без једног батаљона); Товарник—Илинци—Липовац—Шид—Моровић, једна чета; Кузмин—Босут—Сремска Рача, један батаљон.

Обавештајни официри Главног штаба Војводине и 4. бригаде су благовремено открили долазак 13¹. СС дивизије и њене намере. С обзиром на велику надмоћност непријатеља⁴⁷ Главни штаб Војводине донео је одлуку⁴⁸ о пребацивању свих јединица југозападног Срема⁴⁸

*

Штаб 4. бригаде наредио је 1, 2. и 3. батаљону да мањим заштитним деловима спрече брз продор непријатеља према Сави, а са осталим снагама да хитају према месту прелаза код Сремске Раче. Иако је непријатељ био јак, ове снаге су биле довољне да га задржавају, с обзиром на шумовито земљиште. Првом батаљону је наређено да по сваку цену одржи положаје на реци Босут и спречи продор непријатеља на правцу села Босут—Сремска Рача, док се не пребаце све снаге преко Саве. Али, како је непријатељ брзо потиснуо 4. батаљон из Јамене, где је планиран прелаз дела наших снага, то је 1. батаљон добио задатак да затвори правац Кузмин—Босут—Рача и тако обезбеди нов прелаз код Раче.

За време офанзиве на југозападни Срем, 13. СС дивизија је у план напада укључила посаде из Сремске Митровице, Шида, Винковаца и других места на овом подручју. Снаге речне флотиле из Сремске Митровице имале су да затворе прелазе преко Саве, а затим обухватом на оба крила окруже и униште пар-

⁴⁷ Дивизија је имала: 27. и 28. брдски и 13. артиљеријски пук, 5 самосталних батаљона и неколико чета; укупно 15.000 људи, а преласком у Босну 20.000.

⁴⁸ Главни штаб Војводине, 4. бригада (1. батаљон у селу Босут, 2. у Моровићу, 3. у Батровцима, 4. у Јамени и штаб 4. бригаде са Главним штабом на Црквисту), 1. батаљон 6. бригаде у селу Грк и 2. сремски одред у Сремској Рачи и Страшницима са једном четом 1. сремског одреда.

•гизанске снаге на просторији села: Босут—Грк—Моровић—Липовац—Јамена и реке Саве.

Десетог марта са линије: Сремска Митровица—Шид—Жупања отпочео је покрет непријатеља⁴⁹ ка Босутским шумама правцима: Кузмин—Босут—Сремска Рача; Шид—Моровић; Товарник—Илинци—Липовац; Врбања—Сољани—Јамена; Рачиновци—Страшинци—Јамена.

Са партизанским јединицама пошло је и нешто становништва, па су зато путеви били закрчени. Такође су поведени рањеници.

Командант 4. бригаде је више пута телефоном позивао штаб 1. батаљона, захтевајући да батаљон по сваку цену остане на својим положајима. Батаљон је затварао правац Кузмин—Босут—Рача, са положаја на источној ивици шуме Кљештевица (а потом је потиснут на реку Босут, где је остао до повлачења); 4. батаљон је затварао правац: Рачиновци—Страшинци—Јамена, а 3. батаљон правац Врбања—Сољани—Јамена.

Кад је поноћ прошла одржан је кратак састанак штаба 1. батаљона са командирима чета, на коме им је командант батаљона указао на опасност да непријатељ може спречити пребацивање преко Саве, на шта су они одговорили: „Само преко нас мртвих могу прећи фашисти, док се бригада и народ пребацују преко Саве“. Штаб 1. батаљона је одлучио да се комора, болесници и старији хитно упуте на место прелаза за Босну, а остали да издрже до краја.

У свануће се још једном јавио командант бригаде: „Са батаљоном одмах кренути за Сремску Рачу. Све јединице су пребачене, пожурите и прекините телефонску везу!“

Батаљон није имао губитака јер је борба вођена највише ноћу, а непријатељ није био нарочито упоран. На правцу 1. батаљона наггадао је један батаљон, а на правцу осталих батаљона пук 13. СС дивизије.

[†] 27. брдски пук, 1. батаљон 28. пука, 13. артиљеријски пук без једног дивизиона, 13. пионирски батаљон и посаде из Ср. Митровице и Винковаца. док је 28 брдски пук без 1. батаљона наступао општим правцем Винковци – Брчко.

Борци 1. батаљона, који су цео дан и ноћ издржали на положају, готово укочени од хладноће, свили су се у колону и по доста дубоком снегу кренули трчећим кораком ка Рачи. Већ се добро разданило кад се батаљон почео пребацивати преко Саве, док су са свих страна одјекивали митраљески рафали, експлозије артиљеријских и минобацачких граната. А када се последњи ешелон нашао на средини Саве, појавио се непријатељски брод и отворио ватру. Гранате су падале око скеле али ниједна није погодила циљ.

На осталим правцима дошло је само до мањих чаркања.

Припадници 13. СС дивизије избили су 11. марта на Саву, али им је плен измакао из руку.⁵⁰ Преко Саве, поред 4. бригаде, прешли су главни штаб за Војводину, 2. сремски одред и један батаљон 6. бригаде.

Измена старешинског састава бригаде

Услед формирања 4. батаљона, одласка једног броја руководиоца у друге јединице, због претрпљених губитака у 6. непријатељској офанзиви и у борби за Моровић, дошло је до већих кадровских промена, како у штабу бригаде тако и у штабовима батаљона и командама чета, па је на дан 1. марта 1944. године састав 4. бригаде био следећи:

Штаб бригаде: командант Марко Милановић, комесар Бранко Радомировић Жарки, заменик команданта (није постављен), заменик комесара Богдан Вујосевић, начелник штаба Паја Димитријевић, обавештајни официр Божидар Бараћ, интендант Цвија Јурић, бригадни лекар др Борис Пеган, референт санитета Роса Дмитровић и хигијеничарка Славка Ковачевић.

⁵⁰ „Срем у НОБ”, стр. 366–372.

Војноисторијски гласник бр. 1/1953, стр. 86–87.

Зборник, т. I, књ. 8, док. 46.

„Ослободилачки рат народа Југославије 1941–1945”, I књ. стр. 194–198.

Први батаљон: командант Шпиро Лагатор, комесар Живко Мали, заменик команданта Бранко Настић, заменик комесара Милован Јегдић.

Командир 1. чете Стево Сунајко, комесар Љубоје Комљеновић, заменик командира Маринко Јанковић, заменик комесара Ваца Кузмановић.

Командир 2. чете Бошко Вулетић, комесар Здравко Љубичић, заменик командира Никола Даниловић, заменик комесара Ђорђе Вукобратић.

Вршилац дужности командира 3. чете Славко Бадањац, комесар Јован Даничић, заменик командира Ђока Ђирић и заменик комесара Нестор Константиновић.⁵¹

Други батаљон: командант Ђорђе Живановић Јаша, комесар Стеван Крнета Сава, заменик команданта Миле Веренац, заменик комесара Никола Ђукић Шуца;

командир 1. чете Раде Бошковић, комесар Вукашин Остојић, заменик командира Матија Зеца, заменик комесара 1. чете (није постављен);

командир 2. чете Александар Савин, комесар Љубомир Тошанић, заменик командира (није постављен), заменик комесара Сава Савић;

⁵¹ По доласку у Семберију штаб 4. бригаде је сменио 12. марта 1944. штаб 1. батаљона због неуспеха приликом напада на Равње. Командант је кажњен партијским укором и послат за команданта 3. батаљона 1. војвођанске бригаде, а остали чланови штаба распоређени су као борци по четама батаљона.

У нови штаб 1. батаљона су ушли: командант Гојко Векић (дотада командант 4. батаљона), комесар Бранко Димитријевић Раша (дошао из штаба 16. дивизије), заменик команданта Бранко Настић и заменик комесара Вукашин Петропољац Брица (дошао са стране).

Смењени батаљонски руководиоци показали су се као храбри и дисциплиновани борци, а на стражу, у патроле, за бомбаше су се добровољно увек јављали. Тиме су стекли још већи ауторитет међу својим друговима па су ускоро поново постављени на исте дужности у истом батаљону.

Тако је крајем маја 1944. штаб 1. батаљона изгледао овако: командант Бранко Настић, политички комесар Живко Мали, заменик команданта Бошко Вулетић, заменик политичког комесара Бранко Димитријевић.

ВИИ, бр. рег. 10/1, к. 951 – А.

командир 3. чете Здравко Узелац, комесар Момир Дражић, заменик командира Владислав Кирил, заменик комесара Предраг Смуђа.

Трећи батаљон: командант Димитрије Белић Мита (убрзо је постао заменик команданта бригаде), комесар Драгољуб Гвозденац, заменик Живан Шкрбић Ребуљ, заменик комесара Новак Петровић Маре;

командир 1. чете Лаза Кузмановић, комесар Милош Кларић, заменик командира Милорад Николић, заменик комесара Бранцслав Јерковић;

командир 2. чете Микан Зељалић, комесар Војислав Михајловић, заменик командира Петар Нинковић, заменик комесара Гавро Окановић;

командир 3. чете Немања Ковачевић (остала места нису попуњена).

Четврти батаљон: командант Гојко Векић, комесар Бранко Бранковић, заменик команданта Стеван Свилокос, заменик комесара Анте Бралић;

командир 1. чете Милан Ковачевић, комесар Вељко Вучковић Шоша, заменик командира Живан Стојковић, заменик комесара Раде Крстић;

командир 2. чете Ђорђе Суботин Мицко, комесар (није постављен), заменик командира Бранко Алфировић, заменик комесара Живко Клипа;

командир 3. чете Милан Косановић, комесар Светозар Ђозмаревић, заменик командира Драган Будић, заменик комесара (није постављен);

командир Техничке чете Сима Јовановић, а комесар Живан Милисавац.